

BİR HADİS İHTİSAS KURUMU OLARAK NÛRİYYE VE EŞREFİYYE DÂRÛLHADİSİ

Rıdvan KALAÇ*

E-mail: r30kalac@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3257-2471>

Citation/©: Kalaç, R. (2020). Bir hadis ihtisas kurumu olarak Nûriyye ve Eşrefiyye dârülhadisi. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 9, 67-82.

Öz

Kur'an'dan sonra dini konularda hadisler ikinci önemli kaynak kabul edilmiştir. Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri ve takrirleri demek olan hadisler, ilk asırlarda daha çok âlimlerin evleri, mescid/camiler ve medreseler gibi çeşitli yapılarda öğrenilmiştir. Sonraları bu alanla ilgili faaliyetler, kendine has müesseselerde yoğun bir şekilde icra edilmiştir. Bu yapılardan biri de hadis ihtisas medreseleri diyebileceğimiz dârülhadislerdir. Müfredatını yoğunlukla hadis öğrenimine tahsis eden bu kurumlar, İslâm coğrafyasında dârülhadis adıyla ilk defa hicri altıncı asırdan itibaren Dimaşk'ta ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yapıların ilk örneği ise Dimaşk ve Halep Atabegi Nûreddin ez-Zengi'ye (ö.569/1174) nispet edilen ve meşhur tarihçi İbn Asâkir (ö.571/1175) adına yaptırılan Nûriye Dârülhadisi'dir. Bu yapı kendinden sonraki dârülhadislerin inşa edilmesi için ilham kaynağı olmuştur. Nitekim bu dârülhadisten sonra özellikle Dimaşk'ta Eyyûbîler asrında pek çok yapı inşa edilmeye başlanmıştır. Bu yapılardan biri de Eşrefiyye Dârülhadisi'dir. Eşrefiyye Dârülhadisi'ni önemli kılan husus, buranın hadis meşihatını İbnu's-Salâh eş-Şehrezûrî (ö.643/1245), en-Nevevî (ö.676/1277) ve el-Mizzî (ö.742/1341) gibi önemli muhaddislerin yürütmesidir. Çalışmada dârülhadis adıyla ilk olması hasebiyle kurulan Nûriye Dârülhadisi ile Dimaşk'ta oldukça önemli bir yere sahip olan Eşrefiyye Dârülhadisi, bu yapılarda yürütülen eğitim öğretim faaliyetleri, bu yapıların hadis eğitiminde icra ettikleri fonksiyonlar, okutulan hadis kitapları, burada yetişmiş olan muhaddis âlimler ile buraların akademik ve idari kadroları hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Nûriyye, Eşrefiyye, Dârülhadis, İlmi Faaliyetler.

* Dr., Arş. Gör. Van YYÜ, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalı.

AS A HADITH SPECIALIZATION INSTITUTION: NURIYYA AND ASHRAFIYYA DAR al-HADITH

ABSTRACT

After the Qur'an, the hadiths were accepted as the second most important source of religious matters. The hadiths, which are the sayings, actions and confirmations of the Prophet, have been learned in various structures such as houses of scholars, masjids / mosques and madrasas in the early centuries. Later on, activities related to this field were carried out intensively in their own institutions one of these structures is the dâr al-hadiths which we can call as hadith specialization madrasah. These institutions, which have allocated intensely to the education of hadiths, began to emerge in Damascus by the sixth century, which was first assumed in the Islamic world under the name of dâr al-hadiths. The first example of these structures is Nûriyye Dar al-hadiths, which was built in the name of the famous historian İbn Asâkir (ö.571 / 1175), which is attributed to the Atabak of Damascus and Aleppo Nur al-Dîn al-Zangî (d.569 / 1174). This structure was the inspiration for the construction of the next dar al-hadith. As a matter of fact, after this dar al-hadith, especially in Damascus, in Ayyubids century began to be built many buildings. One of these structures is Ashrafiyya Dar al-hadith. What makes the Ashrafiyya Dar al-Hadiths important is that it carried out by important hadithsians such as İbn Salah al-Shahrezurî (d.643 / 1245), en-Nawawî (d.676 / 1277) and al-Mizzî (d.742 / 1341). In our work, Nuriyya Dar al-Hadith, which was founded as the first dâr al-hadith under the name of dâr al-hadith, and Asrafiyya Dar al-Hadith, that Famous scholars, who have a very important place in Damascus, had taught, were discussed. Besides these the educational activities carried out in these structures, the functions of these structures in hadith education, the hadith books that were taught and the hadith scholars who were trained here was handled.

Keywords: Hadîth, Nûriyya, Ashrafiyya, Dar al-Hadith, Scientific Activities

Giriş

Mekke döneminde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) dine dair bilgileri insanlara ulaşabildiği her yerde tebliğ etmenin yanı sıra Dârülerkam denilen bir yeri merkez olarak kullandığı bilinen bir durumdur. Medine'ye yapılan hicretten sonra dini eğitim ve öğretimin merkezi Mescid-i Nebevî olmuştur. Mescid-i Nebevî'nin bitişiğine kimsesiz fakir sahâbîlerin kalması için inşa edilen Suffe ise, Mescid'e bağlı giderek önemli bir eğitim ve öğretim kurumu haline gelen bir kimliğe bürünmüştür. Nitekim Allah Resûlü, Suffe ehlinin eğitim ve öğretim

işleriyle bizzat ilgilenmiş ve burada yetişen sahâbîler zamanlarının büyük bir kısmını öğrenimle geçirmişlerdi. Mescidlerin bu şekilde eğitim merkezi olması Hz. Peygamber zamanında başlamış sonraki asırlarda da devam etmiştir. Öyle ki İslâm tarihinde önemli bir yer edinen Hasan el-Basrî (ö.110/728), İmâm-ı Azâm Ebû Hanîfe (ö.150/767), İmâm Şafîî (ö.204/820), İmâm Mâlik (ö.179/795) ve Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) gibi önemli zatlar mescidlerde yetişmiş ve buralarda öğrenci yetiştirmişlerdir. Netice olarak yaklaşık ilk dört asır boyunca eğitim ve öğretim için resmî kurumlardan ziyade mescid veya camiler ile âlimlerin evleri ilim öğrenme merkezleri olmuştur (Bozkurt, 1993, ss. 527-529; Yücel, 2015, s. 141).

Dördüncü asra gelindiğinde ilk resmi eğitim kurumu olan Nizâmiye medreseleri kurulmuştu. Büyük Selçuklu veziri olan Nizâmülmülk (ö.485/1092) tarafından inşa edilen bu yapılar, Fatımiler'in Şiî propagandasına karşı ehl-i sünnet itikadını güçlendirmek amacıyla inşa edilmişti. Bu medreselerden sonra eğitim-öğretim faaliyetleri için kurumsallaşma süreci başlamıştır (Bozkurt, 2003, ss. 323-327; Özyayın, 2007, ss. 188-191; Yücel, 2012, s. 12).

İslâm tarihinde ilk asırlarda daha çok âlimlerin evleri, mescid ve câmiî gibi çeşitli yerlerde icra edilen hadis öğrenimi faaliyetleri de, sonraki asırlarda medreseler başta olmak üzere farklı müesseselerde sürdürülmüştür. Nitekim Hadis ilmiyle ilgili faaliyetler medreselerin kurulmasıyla bu yapılarda daha aktif bir halde icra edilmiştir. Ancak medreseler, İslâmî ilimlerin genelini ihtiva edecek bir müfredata sahipti. Bu açıdan ilk başlarda medreselerde tefsir, fıkıh, hadis, tasavvuf ve kelim gibi temel İslâmî ilimlere dair bir ihtisaslaşma söz konusu değildi. Ancak sonraki asırlarda bu ilimlere dair ihtisaslaşma süreci başlamış ve medreselerle aynı kökten gelen türdeş kurumlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Örneğin Kur'an ilimleri ihtisas merkezleri diyebileceğimiz 'dârülkurânlar', hadis ihtisas merkezleri denilen 'dârülhadisler' ve tasavvuf ihtisas merkezleri denilen 'zaviye', 'tekke', 'ribat' gibi adlarla anılan kurumlar, ihtisaslaşma sürecinde ortaya çıkan bazı müesseselerdir (Makdisî, 2012, ss. 73-74).

"Mekân, yer ve ev" gibi çeşitli anlamlar taşıyan dâr kelimesi ile hadis kelimesinden oluşan dârülhadis, "hadis okutulan yer" demektir. Bu yapılara "dârü's-sünne", "dârü's-sünneti'l-Muhammediyye" veya "dârü's-sünneti'n-nebeviyye" adı da verilmiştir (Bozkurt, 1993, ss. 527-529; Tunç, 2018, s. 239; Yücel, 2012, s. 11). İslâm eğitim ve öğretim tarihinde eşsiz bir yere sahip olan ve hadis ihtisas merkezleri olan dârülhadisler, İslâmî ilimlere dair umumi eğitim verilen medreselerde belli bir müddet eğitim görüp önemli bir seviyeye geldikten sonra hadis alanında mütehasıs olmak isteyen talebeler için inşa edilen medreselerdir. Dârülhadislerin ilk örneği dördüncü yüzyılda Nişabur'da görülmüştür. Nişabur'un önde gelen muhaddislerinden Ahmed b. İshâk es-Sıbgî (ö.342/954), "dârüssünne" ismiyle anılan bir müessese kurmuş ve bunun idaresi için bazı vâkıflar tesis etmiştir. es-Sıbgî'nin kurduğu bu müessesenin idaresi onun vefatından sonra vasiyeti üzerine talebesi meşhur muhaddis Hâkim en-Nisâbü'rî'ye geçmiştir (es-Sübkî, 1992, s. 159).

Nişabur'da tesis edilen dârüssünnelerden sonra Dimaşk'ta, dârülhadis adıyla ilk defa müstakil bir öğretim müessesesi inşa edilmiştir.¹ Dimaşk ve Halep Atabegi Nüreddîn ez-Zengî (ö.569/1174) tarafından altıncı asırda Dimaşk'ta kurulan bu müessese, kurucusuna nispetle Nûriye Dârülhadisi olarak anılmıştır. Bu ilk örnekten sonra Dimaşk'ta çeşitli dârülhadisler² kurulmuştur.³ Bu dârülhadislerden⁴ biri de Eşrefiyye Dârülhadisi'dir. Tarihi seyir içerisinde inşa edilen ilgili hadis ihtisas kurumları hakkında verilen bu bilgilerden sonra hadis eğitimi açısından önem arz eden Nûriyye ve Eşrefiyye Dârülhadisi, bu kurumların bünyesinde yürütülen hadis faaliyetleri, bu kurumlarda okutulan hadis kitapları, bu kurumlara hocalık yapan muhaddis âlimler, yetişen hadis talebeleri ve son olarak buraların eğitim ve idari işlerinden sorumlu olan akademik ve idari kadroları hakkında bilgi verilecektir.

1. Nûriyye Dârülhadisi

Nûriye Dârülhadisi, Dimaşk'ta Asruniyye çarşısının güneyinde kurulmuştur. Dârülhadisin batısında Eşrefiyye Dârülhadisi, karşısında ise Âdiliyye Suğra Medresesi yer almaktadır (İbn Mibred, 1943, s. 215; Bedran, 1985, s. 58). Bu yapı, dârülhadis ismiyle ilk defa müstakil bir hadis eğitim müessesesi olarak Nüreddîn Mahmûd ez-Zengî tarafından inşa edilmiştir (İbn Mibred, 1943, s. 215; Nuaymî, 1990, ss. 74-75). Nüreddîn ez-Zengî, dârülhadisi Dimaşk'ın önde gelen muhaddis ve tarihçisi İbn Asâkir (ö.571/1175) adına yaptırmış ve meşihat makamına onu tayin etmiştir (Nuaymî, 1990, ss. 74-75). Bu müessesenin Selahaddîn-i Eyyûbî'nin eşi İsmet Hatun tarafından inşa edildiğine dair kaynaklarda bazı görüşler serdedilmiştir (Bedran, 1985, s. 59). Bu görüşün tarihi gerçeği yansıtmadığı ifade edilmiştir (Atan, 1993, s. 56; Bozkurt, 1993, ss. 527-529). Ancak İsmet Hatun'un bu kuruma bazı hizmetleri olduğu ve buraya bazı şeyler vakfetmiş olması muhtemeldir.

Nûriye Dârülhadisi'nin yapımında İbn Asâkir'in büyük bir etkisinin olduğu söylenilmektedir. Nitekim onun telif etmiş olduğu *Takviyetü'l-Münne 'alâ İnşâ'i Dâri's-Sünne* isimli eserinin başlığından, onun Nüreddîn ez-Zengî'yi bu konuda teşvik ettiği anlaşılmaktadır (Muhammed Ebu'l-Ferec, 2002, s. 50). Ancak İbn Asâkir'in bu eseri günümüze ulaşmış değildir. Dârülhadise ait herhangi bir kitabenin olmayışı ve tarihi

1 Nûriyye Darülhadisi'nin ilklığı meselesi hakkında geniş bilgi için bkz., Yücel, 2017, ss. 88-91.

2 Dimaşkta kurulan dârülhadisler şunlardır: Nûriyye, Eşrefiyye (Cevvaniyye), Eşrefiyye (Berraniyye), Bahaiyye, Himsiyye, Samiriyye, Devâdariyye, Sükeriyye, Şukayşikiyye, Urviyye, Faziliyye, Kalanisiyye, Kûsiyye, Kerûsiyye, Nefisiyye, Nâsiriyye, Tenkiziyye, Sababiyye, Ma'bediyye. Ayrıntılı bilgi için bkz., Nuaymî, 1990, ss. 15-95. Bu kurumlardan son üçü dârülhadis olmasının yanında aynı zamanda dârü'l-Kurandır.

3 Dârülhadisler hakkında detaylı bilgi için bkz., Bozkurt, 1993, ss. 527-529; Yardım, 1993, ss. 529-532; Atan, 1993; 2012; Kurt, 2018, ss. 76-99.

4 Günümüzün çağdaş bazı dârülhadisleri ile hadis fakülteleri ve bu kurumların icra etmiş oldukları eğitim öğretim faaliyetleri hakkında ayrıca bkz., Tunç, 2018, ss. 239-249.

kaynaklarda da bu konuda herhangi bir bilgiye yer verilmemesi, bu müessesenin yapılış tarihini tespit etmeyi zorlaştırmaktadır. Fransız Müsteşrik Nikita Elliseeff, bu yapının 566/1170 yılında yapıldığını kaydetmişse de bu bilgiyi nereden aldığına dair herhangi bir kayıt düşmemiştir (Atan, 1993, ss. 56-57; Bozkurt, 1993, ss. 527-529). Diğer bir taraftan dârülhadiste İbn Asâkir'in imla etmiş olduğu en eski semâ kayıtları, bu yapının takriben yapılış tarihi hakkında bizlere bir fikir vermektedir. İbn Asâkir'in *Fazlü Recep ve Keşfu'l-Muğatta* isimli eserlerine ait semâ kayıtlarından ilki 23 recep 566 yılı diğeri ise 28 Recep 566 yılında gerçekleşmiştir. Bu kayıtlara göre dârülhadisin bu tarihlerden bir müddet önce inşa edildiği söylenebilir (Muhammed Ebu'l-Ferec, 2002, s. 52).

Nûriye Dârülhadisi, Nûreddîn ez-Zengî tarafından inşa edilen Nûriye Kübra ve Nûriye Suğra medreseleriyle⁵ karıştırıldığı görülmektedir. Ancak Nurîye Dârülhadisi, bu iki yapıdan farklı olarak Nûreddîn ez-Zengî tarafından inşa edilen bir yapıdır. Örneğin son asırlarda, Şam'ın tarihten günümüze kadar siyasi sosyal ve kültürel faaliyetleri hakkında bilgi verilen bir çalışmada Nûriye Kübra Medresesi anlatılırken bu yapının Şam'da inşa edilen ilk dârülhadis olduğu ve hadis meşihat makamına İbn Asâkir'in tayin edildiği ifade edilmiştir. Diğer taraftan Nûriye Suğra medresesinin ise, Asruniyye bölgesinde bulunduğu ve Eşrefiyye Dârülhadisi ile Asruniyye Medresesi karşısında yer aldığı ifade edilmiştir (Kürd Ali, 1983, ss. 73-74). Ayrıca eserin başka bir yerinde Nûriye Suğra'nın kalenin içinde olduğuna dair bir bilgi kaydedilmiştir (Kürd Ali, 1983, s. 95). Ancak burada Nûreddîn ez-Zengî tarafından inşa edilen bu üç müessesenin karıştırıldığı görülmektedir. Biri Hayyât denilen bir yerde olup Nûreddîn ez-Zengî'nin türbesi de orada bulunmaktadır. Bu Nûriye-i Kübrâ Medresesi'dir. Biri Asruniyye bölgesinde yer alan yapıdır ki bu da Nûriye Dârülhadisi'dir. En son yapı ise Nuriye-i Suğra Medresesi olup, Dımaşk kalesi yakınlarındadır.

Nûriyye Dârülhadisi'nin mimari yapısı hakkında bilgi verecek olursak; 16.30x17.20 metre genişliğinde bir bina olan bu müessese kare şeklinde inşa edilmiştir (Bozkurt, 1993, ss. 527-529). Dârülhadisin güney tarafında ibadet ve derse tahsis edilen büyük bir namaz alanı vardır. Çatısı taşla örtülü ortasında abdest alımı için küçük bir havuz yer almaktadır (Bedran, 1985, ss. 58-59). Doğu ve batı tarafında uzanan bazı odalar yer almaktadır. Bunlardan iki tanesi hadis tedrisine tahsis edilmiştir. Diğer iki odadan biri kütüphane biri de şeyhin odasıdır. Ayrıca girişin her iki tarafında da iki tane oda bulunmakta olup biri hizmetçi odası diğeri ise dârülhadisin eşyalarının konulduğu depo olarak kullanılmıştır. Diğer taraftan bu yapı kendinden sonraki dârülhadislerin mimarisini de etkilediği ifade edilmiştir. Bununla birlikte bu yapı, önceki medrese mimarilerinden de farklılık arz etmiştir. Örneğin bu müessesede medrese mimarisinin önemli bir unsuru kabul edilen eyvan denilen bölüm yoktur (Atan, 1993, ss. 57-58).

⁵ Hanefî fıkına göre eğitim ve öğretim faaliyetleri sürdüren bu iki medrese hakkında ayrıca bkz., Yılmaz, 2017, ss. 92-94.

Nûriyye Dârülhadisi'nde müderrisler, ziyarete gelen misafirler ve yatılı kalan talebeler için tahsis edilen bir bölümünün olduğu kaydedilmiştir. Örneğin Endülüslü Arap seyyahı İbn Cübeyr'in (ö.614/1217) seyahatnamesinde kaydettiğine göre o, 581/1184 yılında Dımaşk'ı ziyaret etmiş ve bu ziyareti esnasında bir müddet bu dârülhadiste kaldığını ifade etmiştir. Ancak İbn Cübeyr, dârülhadisin o zamanki mimari yapısı, fiziki özellikleri ve eğitim öğretim faaliyetlerine dair eserinde herhangi bir kayıt düşmemiştir (İbn Cübeyr, 1964, s. 234). Diğer bir taraftan kaynaklara bakıldığında burada misafir olarak ilk ikamet eden kişinin Ebû Ca'fer Ahmed b. Alî el-Kurtûbî (ö.596/1200) olduğu ifade edilmiştir. Nitekim Makrizî'nin ifade ettiğine göre el-Kurtûbî, Kurtuba'yı terk ettikten sonra sırasıyla Mekke, Mısır, Bağdat, Musul gibi kentleri dolaşıp dönemin ünlü muhaddislerinden hadis öğrenmiş ve daha sonra Dımaşk'a gitmiş ve oraya yerleşmiştir. Seyahatine Dımaşk ile son veren el-Kurtûbî, burada bir müddet Nûriyye Dârülhadisi'nde kalmıştır (Makrizî, 1991, ss. 529-530). Diğer bir taraftan bazı önemli hadis âlimlerinin burada doğduğu kaydedilen bilgiler arasındadır. Örneğin ünlü tarihçi Safedî'nin kaydettiğine göre Cemâluddîn Ebu'l-Abbâs es-Sâbüñî (ö.731/1330) bu yapıda doğduğunu ifade etmiştir (Safedî, 2000, s. 179; 1998, s. 434).

Nûriyye Dârülhadisi'nin yapımından itibaren pek çok vakfa sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. Nitekim Nuaymî'nin ifade ettiğine göre bu yapının inşa edilmesinden hemen sonra Nûreddîn ez-Zengî, bu kuruma ve burada hadis ilmiyle meşgul olan kimselerin ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla pek çok vâkif tahsis etmiştir (Nuaymî, 1990, s. 74; Bedran, 1985, s. 59). Ancak zamanla artan talebe sayısı gibi birtakım nedenlerden dolayı mezkûr vâkıfların bu kurumun ihtiyaçlarını gidermede yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu nedenle el-Melikü'l-Eşref Mûsâ zamanında Eşrefiyye Dârülhadisi'nin gelirlerinden buraya iki bin dirhem aktararak ekonomik durumunun düzeltilmeye çalışıldığı kaydedilmiştir (Nuaymî, 1990, s. 74). Aslında buranın sahip olduğu bazı vâkıfları kaybettikten sonra ekonomik olarak bazı sıkıntılara maruz kaldığını söyleyebiliriz. İbn Kesîr'in kaydettiğine göre 611/1214 yılında bu müesseseye yakın Kaymazıyye tarafındaki bazı hendeklerin genişletilmesinden sonra bazı binalar yıkılmış ve yıkılan bu binalar arasında Nûriyye Dârülhadisi'ne ait bazı yapılar da bulunmaktaydı (İbn Kesîr, 1998, s. 41).

İlk hadis ihtisas merkezi olan Nûriyye Dârülhadisi, hadis tarihinde oldukça önemli bir yer edinmiş ve bu yapı daha sonra yapılacak olan dârülhadisler için bir ilham kaynağı olmuştur. Nitekim bu müesseseden sonra Dımaşk başta olmak üzere İslâm coğrafyasında pek çok yerde bu yapıdan esinlenerek dârülhadisler inşa edilmeye başlanmıştır. Nûriyye müessesesini önemli kılan hususların başında çok sayıda muhaddisin yetişmesine vesile olmasıdır. Öyle ki bu kurumun meşihat makamı ve eğitiminde dönemin önde gelen muhaddisleri görev almıştır. Dımaşk medreseleri arasında oldukça fazla ilmi hareketlilik yaşayan bu medresede öncelikle meşhur muhaddis ve tarihçi Ebu'l-Kâsım Alî İbn Asâkir (ö.571/1176) görev almıştır. İbn Asâkir vefatına kadar bu vazifesini devam ettirmiştir (Nuaymî, 1990, ss. 74-75; Bedran, 1985, ss. 59-60). İbn Asâkir'in burada hadis dersleri icra

ederken yetiştirdiği talebelere okuttuğu eserler arasında⁶ Beyhâkî'nin (ö.458/1066) *Delâilu'n-Nubuvve'si*, Yahya b. Muhammed es-Sâid'in (ö.318/930) *el-Emâlî'si* ve kendisinin telif ettiği *Fadlu'r-Receb*, *Keşfu'l-Muğattâ* ve *Kitabu't-Tecrid* isimli eserler bulunmaktadır (el-Hâfız, 2006, ss. 96, 102, 115-117, 123-125; Kurt, 2019, s. 81).

İbn Asâkir'den sonra Nûriyye'nin hadis meşihatını oğlu Ebû Muhammed Kâsım b. Ali b. Asâkir (ö.600/1203) üstlenmiştir (Nuaymî, 1990, s. 75; Bedran, 1985, ss. 59-60). Babasının yanında yetişen önemli bir muhaddis olan Ebû Muhammed Kâsım, semâ' kayıtlarından anlaşıldığına göre burada görev süresince babasının telif ettiği *Târihu Dımaşk* ve *Tebyînu'l-Kezibî'l-Müfterî'sini*, kendi telif etmiş olduğu *Fadlu'-Şa'bân*, *Ta'ziteyü'l-Müslim*, Abdullah b. Mübarek'in *Müsned'ini*, *Cüz'ü İbni'l-Ğitriif*, *Min Hadisî Ebî Bekr en-Nâsibî* ve *Min Hadisî'l-Fezâri* gibi pek çok eser okutmuştur (el-Hâfız, 2006, s. 134). Ebû Muhammed Kâsım'dan sonra bu yapının meşihatını yaklaşık bir asır gibi uzun bir müddet İbn Asâkir'in soyundan gelen âlimler yürütmüştür. Nitekim Ebû Muhammed Kâsım'dan sonra sırasıyla İbn Asâkir ailesinden Ebu'l-Kâsım Ali b. Kâsım b. Asâkir, Ebû Mansûr Abdurrahmân b. Muhammed b. Asâkir, Ebu'l-Berekât Hasan b. Muhammed b. Asâkir, Ebu'l-Hasan Abdulvehhâb b. Hasan b. Muhammed b. Asâkir gibi aileden pek çok muhaddis âlim buranın meşihat görevini üstlenmiştir. Ayrıca İbn Asâkir ailesi dışında Zeynuddîn Hâlid b. Yûsuf en-Nablûsî, Tâcuddîn el-Firkâh, Muhammed b. Ali es-Sâbûnî, Şerefuddîn en-Nablûsî, Fahruddîn el-Hanbelî ve Alauddîn b. Attâr gibi pek çok isim de burada görev almışlardır.⁷

Dârülhadisin 1893'te geçirdiği büyük bir yangın neticesinde günümüze kapısı, avlusu, yıkılmış zemini, mihrap ve birkaç odanın dışında tamamen harap bir vaziyette ulaşabilmiştir (İbnü'l-Mibred, 1943, s. 215; Bedran, 1985, s. 59; Bozkurt, 1993, ss. 527-529). Ancak Dımaşk'taki mevcut medreselerin fiziki yapıları hakkında bilgi verilen bir vesikadan anlaşıldığına göre Nûriyye Dârülhadisi, günümüze bir asır kadar yakın zamanda 1328/1910 yılında 6 odaya sahip olup eğitim öğretim faaliyetlerini 10 kadar talebeyle devam ettirebilmiştir (el-Müneccid, 1973, s. 318).

2. Eşrefiyye (Cevvâniyye) Dârülhadisi

Eşrefiyye Dârülhadisi, Dımaşk kalesinin doğu kapısı civarında Asrûniyye Medresesi'nin batısında yer alır. Dârülhadisin kuzeyinde Hanefilere ait Kaymazıyye adıyla anılan bir medrese bulunmaktadır. Eyyübîler'in Dımaşk ve el-Cezîre hükümdarı el-Meliku'l-Eşref Mûsâ (ö.635/1237) tarafından yapıldığı için ismini kurucusundan alır. Aslında kaynakların verdiği bilgiye göre el-Meliku'l-Eşref Mûsâ, Dımaşk'ta iki dârülhadis inşa etmiştir. Birincisi bu dârülhadis olup Eşrefiyye Cevvâniyye ismiyle meşhur olmuştur (Nuaymî, 1990, s. 15; Bedran, 1985, s. 24; Kürd Ali, 1983, ss. 71-72). Diğeri ise bu dârülhadisten sonra Dımaşk'ın

⁶ Bu yapıda okutulan eserler için ayrıca bkz., Yücel, 2017, ss. 93-100.

⁷ Tarih boyunca burada müderrislik görevi üstlenen kimselerin daha geniş listesi için bkz., Nuaymî, 1990, ss. 74-84; Bedran, 1985, ss.59-60; Yücel, 2017, ss. 91-93.

Salihyye bölgesinde inşa edilen Eşrefiyye Berrâniyye⁸ Dârülhadisi'dir (Nuaymî, 1990, s. 36; Bedran, 1985, s. 32; Kürd Ali, 1983, s. 71-72).

Araştırmaya konu olan Eşrefiyye Cevvâniyye Dârülhadisi, Dımaşk'ta Nûriye Dârülhadisi'nden sonra tesis edilen ikinci dârülhadistir. Bu yapı el-Meliku'l-Eşref Mûsâ'nın emriyle 628/1230 yılının Ramazan ayında inşa edilmeye başlanmıştır. Bu dârülhadisin yapıldığı yerde daha önce Selahaddîn Eyyûbî'nin valilerinden olan Sarııddîn Kaymaz en-Necmî'ye (ö.596/1199) ait bir ev ve yine ona ait Kaymazıyye adıyla anılan bir hamam bulunmaktaydı. el-Meliku'l-Eşref burayı sahibinden satın alıp evin bulunduğu mekana dârülhadis binasını, hamamın bulunduğu mekana ise burada müderrislik vazifesini icra edecek olan âlimlerin barınması için bir ev yaptırmıştır (İbn Kesîr, 1998, s. 201; Nuaymî, 1990, s. 15; Bedran, 1985, s. 25; Kürd Ali, 1983, s. 71; Demir, 2017, ss. 60-61).

Dârülhadisin inşa süreci iki yıl sürmüştür. 628/1231 yılında inşa edilmeye başlanılan bu yapı, 15 Şaban 630 tarihinde Cuma gecesi hadis öğretim faaliyetlerine başlamıştır. Dârülhadisin açılış merasimi ise, el-Meliku'l-Eşref tarafından buranın meşihatına atanan meşhur muhaddis İbnü's-Salâh yapmış ve İbnü's-Salah sultanın da hazır bulunduğu bu merasimde ilk hadis dersini vermiştir (Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2013, s. 319; Zehebî, 1998, s. 52; İbn Kesîr, 1998, s. 202; Nuaymî, 1990, s. 15; Demir, 2017, ss. 60-61). Esasında buranın kurucusu olan el-Meliku'l-Eşref, hadis derslerine ve hadisçilere özel bir ilgi vardı. Nitekim onun hükümdarlığı süresince bu yapı başta olmak üzere bazı hadis kurumlarına oldukça büyük mali yardımlarda bulunduğu ve elindeki tüm imkânları bu kurumların ihtiyaçları için seferber ettiği kaydedilmiştir. Eşrefiyye Dârülhadisi'nin yeni açıldığı anlarda el-Meliku'l-Eşref, İmâm ez-Zebîdî olarak meşhur olan Hüseyin b. Mübârek er-Rebiî'den (ö.631/1233) burada Buhârî'nin *Sahih*'ini kiraat etmiştir (Zehebî, 1998, s. 52; İbn Kesîr, 1998, s. 202).

Eşrefiyye Dârülhadisi'nin fiziki yapısı hakkında bilgi verecek olursak; bu yapı oldukça zarif bir mimariye sahiptir. Dârülhadise kırmızı ve siyah taşlarla yenilenmiş olan bir kapıdan girilip, doğu tarafında güzel bir holden geçildikten sonra, ortada su akan bir havuzun bulunduğu avluya varılır. Bu avlunun doğu ve batı tarafında odalar yer almaktadır. Batı kısmında abdest alma yeri ve iki oda bulunmaktadır. Buranın mescidinde taştan bir mihrap ve sonradan ilave edilen tahtadan yapılmış bir minber yer alır. Buranın kubbesi Türk mimarisinin, mihrabı ise Memlükler'e ait mimarinin izlerini taşır. Dârülhadis binasının doğu tarafında beş kat, batı tarafında ise üç kat yer alır. Üst katlara taştan yapılmış merdivenlerle çıkılır. Üst katlar burada kalan talebeler için bir pansiyon görevi görür. Dârülhadisin güney tarafında ise, hadis şeyhinin oturması için inşa edilmiş bir ev bulunmaktadır (İbnü'l-Mibred, 1943, s. 214; Bedran, 1985, s. 24; Atan, 1993, s. 93).

Dârülhadisin ilk inşa faaliyetinden itibaren yukarıda saydığımız fiziki özellikleri muhtevi olduğunu ifade etmemiz mümkün değildir. Nitekim bu yapının tarihte bazı felakete

---

⁸ Eşrefiyye Berrâniyye Dârülhadisi hakkında geniş bilgi için bkz., Kalaç, 2019, ss. 68-69.

maruz kaldığı ve bu felaketler neticesinde bazı unsurlarının hasar gördüğü anlaşılmaktadır. Kaynakların kaydettiği bilgilere göre bu yapının maruz kaldığı felaketlerin başında Moğol saldırıları gelir. Ancak Moğol saldırılarından hasar gören bu yapı, zamanın hadis şeyhi Abdullah b. Mervân el-Fârîkî (ö.703/1304) tarafından onarılmış ve tekrar hizmete açılmıştır (İbnü'l-Mibred, 1943, s. 214; Bedran, 1985, s. 29). Eşrefiyye Dârülhadisi, 1330/1912 yılında da bazı felaketlere maruz kalmıştır. Bu tarihte meydana gelen büyük Dımaşk yangınında, şehrin pek çok medresesiyle birlikte bu yapı da yanmış ve büyük bir hasar görmüştür. Ancak akabinde tekrar restore edilmiştir (Kürd Ali, 1983, s. 72). Dımaşk'ta varlığını sürdüren medreselerin fiziki yapıları hakkında bilgi verilen bir vesikadan anlaşıldığına göre Eşrefiyye Dârülhadisi, günümüze bir yüzyıl kadar yakın zamanda 1328/1910 yılında 18 odaya sahip olup eğitim öğretim faaliyetlerini 6 kadar talebeyle devam ettirebilmiştir (el-Müneccid, 1973, s. 318).

Burada yetişen ilim ehlinin ve hocaların ihtiyaçları başta olmak üzere Eşrefiyye Dârülhadisi'nin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bu müessesenin, inşa edildiği günden itibaren pek çok vakfa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Müessesenin kurucusu el-Meliku'l-Eşref tarafından buraya bağışlananlar arasında; Hirman Köyü'nün üçte bir hissesi, iki fırın, on dükkân, Kayseriyetü'l-Âdil'in tamamı, bir ağıl, Meryem Kilisesi yakınlarında bir oda, Bâbu'l-Berid denilen bir yerde dört dükkândan dört hisse, Harîriyyin denilen yerde iki dükkândan iki hisse, Haddâdin denilen bir yerde bir dükkândan bir hisse gibi çeşitli gelirler/vakıflar vardır (Bedran, 1985, ss. 24-25). Şafiî âlimlerden Takiyuddîn es-Sübkî (ö.756/1355) kendi zamanında bu yapının Hazrema köyü ebedi vakıflarından olmak üzere üç köy ve 40 kilometrelik bir araziye sahip olduğunu ifade etmiştir (es-Sübkî, t.y., s. 108). Vakfedilen şeyler bunlarla sınırlı değildir. Bilakis buraya manevi değeri oldukça yüksek şeylerin de vakfedildiği kaydedilmiştir. Nitekim bir bilgiye göre, dârülhadisin kurucusu el-Meliku'l-Eşref, Nizâmuddîn Ebu'l-Abbâs es-Sülemî'nin yanında bulunan Hz. Peygamber'e ait nalini/sandaleti ondan alarak buraya vakfetmiştir (Sibt İbnü'l-Cevzî, 2013, s. 319; İbn Kesir, 1998, s. 202; Nuaymî, 1990, s. 15; Bedran, 1985, s. 25).

Eşrefiyye Dârülhadisi'nin meşihat makamına kuruluşundan itibaren hadis rivayetinde mütehasıs meşhur muhaddisler tayin edilmiştir. Bu dârülhadis İslâm dünyasında meşhur muhaddisleri ve müderris topluluğunu bünyesinde barındırmıştır. Burada meşihat makamına getirilecek muhaddislerin hem rivayet ilimlerini hem de dirayet ilimlerini şahsında bir araya getirmesi şartı aranmıştır. Diğer bir taraftan rivayet ilimlerine dair ileri sürülen şart, dirayet ilimlerine takdim edilmiştir (Nuaymî, 1990, ss. 15-16; Bedran, 1985, s. 25). Örneğin bir hadis şeyhinin dirayet ilimlerinde diğerinin ise rivayet ilimlerinde mütehasıs olması durumunda rivayet ilimlerinde mütehasıs olan kişi meşihat makamı için tercih edilmiştir. Bu yapıda verilen dersler, büyük bir muhaddis topluluğunun yetişmesine katkıda bulunmuştur. Mesela yukarıda işaret edildiği gibi buranın ilk hadis şeyhi olan İbnü's-Salâh'ın bu müessesede yetiştirdiği talebeler içerisinde Ebû Zekerriyya Yahya en-Nevevî (ö.676/1277), İbn Hallikân (ö.681/1282), Muhammed b. Hüseyin b.

Rezîn, Ebû Şâme el-Makdisî (ö. 665/1267), Kemâl Sellâme, Kemâl İshâk ve Abdurrahman b. Nûh el-Makdisî gibi devrin önde gelen muhaddisleri vardır (Nuaymî, 1990, s. 16; Tantâvî, 1979, s. 11; Demir, 2017, s. 62-66). Ayrıca burada İbn Hacer el-Askalânî de bir müddet hocalık yapmış ve İbnü's-Salâh'tan sonra devam ettirilmeyen imla geleneğini devam ettirmeye çalıştığı kaydedilen bilgiler arasındadır (Kandemir, 1999, s. 515).

Meşihat mansıbına atanan İbnü's-Salah, hadis usulüne dair *Mukaddime/Ma'riefü Envâi Ulûmi'l-Hadis* isimli eserini burada hocalık yaparken kaleme almıştır. İbnü's-Salah'ın burada on üç yıl kadar hadis hocalığı yaptığı kaydedilmiştir (İbn Salah, 2002, s. 25). Onun burada düzenlediği hadis imla meclisleri oldukça meşhur olmuştur (Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2013, s. 319; İbn Kesîr, 1998, s. 202). İbnü's-Salah'tan sonra dârülhadisin meşihat makamına İbnü'l-Herestânî İmâduddîn Abdülkerim (ö.662/1263) tayin edilmiştir. İbnü'l-Herestânî'den sonra ise bu görevi Ebû Şâme el-Makdisî devralmıştır. Kaydedilen bilgilere göre Ebû Şâme, burada *Kitabu'l-Meb'âs* isimli bir eserden dersler yapmış ve onun hadis derslerine, Dimaşk kadısı İbn Hallikân başta olmak üzere şehrin önde gelen muhaddisleri de hazır bulunmuştur (Nuaymî, 1990, ss. 17-18). Ebû Şâme'nin vefatından sonra buranın meşihat makamına meşhur muhaddis Yahya en-Nevevî, ondan sonra ise Abdullah b. Mervân el-Fârikî (ö.703/1304) bu göreve tayin edilmiştir (Nuaymî, 1990, ss. 19-21). en-Nevevî'nin burada okuttuğu hadis kitapları arasında Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'leri, Ebû Dâvud'un *Sünen*'i, Tahâvî'nin *Şerhu Meâni'l-Âsâr*'ı, Kuşeyrî'nin *Risâlesi*, Nasıruddîn el-Makdisî'ye ait *el-Hücce* ile *Safvetü's-Safve* gibi çeşitli eserler vardır (Sehâvî, 2005, s. 37; Demir, 2017, ss. 68-69). Burada hocalık yapanlar arasında mezkûr âlimler dışında Takiyuddîn es-Sübkî (ö.756/1355), Tâcuiddîn es-Sübkî (ö.771/1370), Bahauddîn es-Sübkî (ö.773/1372) (Nuaymî, 1990, ss. 27-29), meşhur muhaddislerden el-Mizzî (ö.742/1341) gibi dönemin önde gelen muhaddisleri de vardır. el-Mizzî, bu görevi vefat edene kadar devam ettirmiştir. Talebesi Takiyuddîn es-Sübkî, dârülhadise el-Mizzî'den daha âlim bir kişinin burada görev yapmadığını ifade etmiştir (Kandemir, 2005, ss. 220-221).

Eşrefiyye Dârülhadisi'nde müderrislik yapanlar bunlarla sınırlı değildir. Bilakis Nuaymî burada şeyhlik yapan kimselere dair uzun bir listeye yer vermiştir.⁹ Ayrıca bu dârülhadisin Şafîi/Eş'arî ekolünün kontrolünde olduğunu ifade etmek mümkündür. Nitekim burada şeyhlik yapan kimselerin tamamının Şafîi olduğu görülmektedir. Burada müderrislik yapabilmek için Şafîi olmanın yanı sıra itikatta da Eş'arî düşüncesini benimsemek gerektiği anlaşılmaktadır. Nitekim el-Mizzî'den sonra boşalan Eşrefiyye Dârülhadisi'nin şeyhliğine meşhur muhaddis ez-Zehabî'nin (ö.748/1348) getirilmesi gündeme gelmiştir. Ancak her ne kadar fıkhıta Şafîi mezhebine uysa da itikadi konularda Selefin/Hanbelîlerin inancını benimsediği ve dolayısıyla Eş'arî olmadığı gerekçesiyle Zehabî'nin bu makama getirilmesi Şafîi'ler tarafından engellenmiştir (Altıkulaç, 2013, s. 181).

⁹ Bu liste için bkz., Nuaymî, 1990, ss. 21-36.

2.1. Eşrefiyye'nin Kadrosu

Dârülhadisler hakkında genel bir bilgi sahibi olmak ve bu yapıların eğitim ve idari kadrosunun kimlerden oluştuğu ve bu müesseselerde işlerin nasıl yürüdüğü hakkında fikir sahibi olmak için ilgili kurumun vakıf belgelerine sahip olmak gerekir. Ancak bu yapıların hepsinin vakıf belgeleri günümüze ulaşmış değildir. Diğer taraftan Eşrefiyye'nin vakıf belgelerinin günümüze ulaştığı ifade edebiliriz. Dârülhadislerin genel işleyişi hakkında bir kanaat oluşturması açısından Eşrefiyye Dârülhadisi'nin vakıf metninde yer alan bilgiler büyük önem taşımaktadır. Eşrefiyye'nin vakıf metni, es-Sübkî vasıtasıyla günümüze ulaşmıştır. es-Sübkî'nin *Fetâvâ'sına* aldığı 29 Ramazan 632 (17 Mayıs 1234) tarihli belgeye göre buranın işleyişi şu şekildedir (bkz. es-Sübkî, t.y., ss. 108-115; Bedran, 1985, ss. 25-28):

Nâzir: Dârülhadisin idari kadrosunun başında yer alan ve dârülhadisi idare eden müdürdür. Müessesenin işleyişinden, müessesenin ihtiyaç duyduğu mum, yağ, kandil, temizlik araç ve gereçleri, hasır vs. şeyleri temin etmekten sorumludur. Dârülhadisin gelir kaynağı olan vâkıfları toplar ve ilgili yerlere harcar. Dersleri kontrol eder. Vazifeli personelin maaşlarını dağıtır. Müesseseye vakfedilen kitapları kayıt altına alır.

Muhaddis: Dârülhadisin meşihat makamıdır. Şartları sağlayan ve burada görev yapan bir muhaddise aylık 90 dirhem maaş verilir. Dârülhadisin öğretim görevlileri kadrosunda en yüksek maaşı muhaddis alır. Burada görev yapacak olan muhaddis, hem rivayet hem de dirayet ilimlerinde vukûfiyet sahibi olması gerekir. Ayrıca rivayet ilimlerinde ihtisas sahibi olanlar, dirayette ihtisas sahibi olanlara tercih edilir (Nuaymî, 1990, ss. 15-16; Bedran, 1985, s. 25). Görevli muhaddisin soyundan gelenlere her ay 50 dirhem maaş bağlanırdı. Ayrıca Şam dışında âli isnad için gelip bu yapıda misafir edilen muhaddislere her gün 2 dirhem verilirdi. Hadis ahzette işi bittiğinde ise kendisine 30 dinar verilirdi. Eğer gelen muhaddis Şam şehirlerinden gelmiş ise, zikredilen meblağdan daha az ücret verilir, eğer Şam'da ikamet eden biri ise kendisine 10 dinar verilirdi.

İmâm, Mukrî ve Kiraat-ı Seb'a Talebeleri: İmâm'ın görevi 5 vakit ve teravîh namazını kıldırma idi. İmâm kiraat-ı seb'a'da bilgi sahibi ise, bu alanda eğitim gören talebelere de sorumluydu ve imamlık ile mukrîlik vazifesi kendisinde toplanırdı. Böyle bir durumda olan kişi aylık 60 dirhem maaş alırdı. Ancak imam kiraatte bilgi sahibi değilse kiraat için başka bir görevli tayin edilir ve maaş bölüşülürdü. Sayıları on kadar olan kiraat-ı seb'a talebelerine ise aylık 10 dirhem burs verilirdi.

Hadis Kârî, Talebeleri ve Dinleyicileri: Hadis kârî, şeyhin okuduğu dersleri tekrar eder. Bunun için aylık 24 dirhem maaş alır. Hadis talebeleri her ay 8 dirhem maaş alır. Talebelere verilen ücret talebenin derslerdeki gayretine göre değişiklik arz ederdi. Örneğin bir hadis kitabını ezberleyen talebeye teşvik babında ilave maaş bağlanırdı. Dışardan gelen hadis dinleyicilerine ise aylık 3-4 dirhem verilirdi. Aralarında ileri seviyeye gelenlerin maaşları nâzir tarafından 8 dirheme çıkarılırdı.

Müezzin ve Kayyım: Müezzinin görevi ezan okumak ve kamet getirmektir. Aylık 20 dirhem maaş alırdı. Dârülhadisin hizmetlerinden ve işlerinden sorumlu iki kayyım bulunurdu. Her birine aylık 15 dirhem maaş verilirdi.

Kütüphane Görevlisi, Kırtasiyecisi ve Kapıcı: Dârülhadisin kütüphanesinden, buradaki kitapların muhafazasından sorumlu olup maaşı 18 dirhemdir. Dârülhadisin kırtasiyecisi ise, hadis istinsahı için gerekli olan kâğıt, divit, mürekkep, kalem gibi malzemeleri tedarik ederdi. Ayrıca bu görevli, imlâ meclisinde hadis yazan kimselere kâğıt tedarik ederdi. Dârülhadisin kapıcısı ise 15 dirhem alırdı.

Son olarak burada dikkat çekmemiz gereken önemli hususlardan birisi ise Eşrefiyye Dârülhadisi'ndeki bütün görevlilerin beş günde bir öğle namazından sonra toplanması gerektiğidir. Toplantıdan sonra nâzır, bunlara ya yemek ikramında bulunur ya da yemek bedeli olarak 100 dirhem dağıtır. Ayrıca nâzırın Ramazan ayında çalışanlara iftar vermesi gerekir. Nâzır iftar veremezse buna bedel olarak, çalışanların mertebesine göre 1000 dirhem dağıtır. Eşrefiyye Dârülhadisi'nin bu vakfiye metni, söz konusu yapı başta olmak üzere dârülhadislerin nasıl işlediğini, buralardaki personelin vazifelerini ve bu vazifeleri karşılığında aldıkları ücretleri ortaya koyması açısından çok önemlidir.

Sonuç

Hz. Peygamber döneminde eğitim faaliyetlerinin merkezi ilk başlarda Dârülerkam olup Medine'ye yapılan göç ile birlikte bu faaliyetler Mescid-i Nebevî'de devam etmiştir. Hz. Peygamber zamanında mescitlerin ibadet faaliyetlerinin yanı sıra eğitim merkezi olarak kullanılması, İslâm dünyasında eğitim ve öğretim faaliyetlerinin sonraki asırlarda mescitlerde devam etmesini beraberinde getirmiştir. Nitekim İslâm düşünce tarihinde önemli etkileri bulunan ilk dönem âlimlerin neredeyse tamamı mescitlerde yetişmiş ve burada talebe yetiştirmişlerdir. Mescitlerin İslâm dünyasında bu şekilde eğitim merkezi olarak kullanılması Nizâmiye medreselerinin tesis edilmesine kadar devam etmiştir. Sistemli ve en düzenli eğitim kurumlarından biri olan ve medrese denilen bu yapıların inşası, ilmi faaliyetlere dair oluşan ihtiyaçları daha güzel karşılamış ve eğitim öğretim faaliyetlerinin daha verimli yürütülmesine büyük katkıda bulunmuştur. Ayrıca medreselerin inşa edilmesinden sonra eğitim ve öğretim faaliyetleri için kurumsallaşma süreci başlamıştır.

Eğitim ve öğretim faaliyetlerinde medreselerle başlayan kurumsallaşma sürecinin bir diğer adımı medreselerle aynı kökten gelen türdeş kurumların tesis edilmesidir. Bu kurumlardan birisi ise hadis öğrenimi için inşa edilen dârülhadislerdir. Nitekim fiziki özellikleri bakımından medreseler ile dârülhadislerin hiçbir farkı yoktur. Aralarındaki tek fark verdikleri eğitimin mahiyetindedir. İslâmî ilimlere dair temel eğitim verilen medreselerde bir müddet öğrenip görüp önemli bir seviyeye geldikten sonra hadis alanında mütehassis olmak isteyen talebeler için inşa edilen dârülhadisler, bir bakıma hadis fakülteleridir. Hadis ihtisas merkezleri de diyebileceğimiz dârülhadisler, özellikle Eyyûbiler asrında Dimaşk

bölgesinde yoğun bir şekilde kendisini göstermiştir. Bu yapıların çoğunun devlet emirleri tarafından inşa edilmesi dikkat çekicidir. Bu durum dönemin siyasetçilerinin ilmi faaliyetlere verdiği önemi ortaya koymaktadır. Dârülhadisler, bünyelerinde sağladıkları hadis eğitimi ile sonraki kuşak muhaddislerin yetişmesine büyük katkı sağlamıştır. Ayrıca hadis ilmi açısından büyük bir önemi haiz olan bu müesseselerde rivayet ilimlerine dair faaliyetlerin hangi ortamlarda ve hangi şartlarda icra edildiği ve bu faaliyetleri sürdüren meşhur muhaddislerin nasıl yetiştiklerine dair hususlar, bu kurumlara dair çalışmalarda ve incelemelerde ortaya çıkmaktadır.

Diğer bir taraftan çalışmamıza konu olan ve iki önemli dârülhadisten biri olan Nûriyye Dârülhadisi, dârülhadis adıyla fonksiyonel ve sistemli ilk müessese olup hicri VI. asırda Selçuklu atabegi Nüreddîn Mahmûd ez-Zengî tarafından Dımaşk'ta inşa edilmiştir. Ünlü tarihçi ve muhaddis âlim İbn Asâkir adına yaptırılan bu müessesede İbn Asâkir'in ailesi başta olmak üzere dönemin önde gelen muhaddisleri hadis müderrisliği icra etmiştir. Hadis tarihinde bu yapı oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Çünkü bu yapı bünyesinde bulundurduğu muhaddisler ve yetiştirdiği talebelerin yanı sıra kendinden sonraki yapıların inşası adına bir ilham kaynağı olmuştur. Öyle ki bu yapıdan sonra İslâm coğrafyasının çeşitli yerlerinde dârülhadis adıyla pek çok müessese tesis edilmiş ve bu müesseselerde dönemin önde gelen muhaddisleri yetişmiştir. Dârülhadislerin ilmi düzey bakımından ileri seviyede diyebileceğimiz yapılarından birisi ise Eşrefiyye Dârülhadisi'dir. Hadis ilmi açısından ulaştığı ilmi düzeyinden dolayı, bu yapıların en meşhuru Eşrefiyye olmuştur. el-Meliku'l-Eşref Mûsâ tarafından inşa edilen bu yapının meşihat makamına hadis rivayetinde mütehasıs ve meşhur muhaddisler tayin edilmiştir. Esasında Eşrefiyye Dârülhadisi, bünyesinde barındırdığı muhaddislerle İslâm dünyasında benzeri olmayan bir yapıdır. Diğer bir taraftan burada icra edilen hadis dersleri sonraki asırlarda büyük bir muhaddis topluluğunun yetişmesine önemli katkıda bulunmuştur. Örneğin İbnü's-Salah'ın bu yapıda yetiştirdiği talebeler arasında Nevevî, İbn Hallikân, Ebû Şâme gibi önemli simalar yer almaktadır. Bu şahıslar sonraki dönemlerde bu müessesenin aynı zamanda hadis hocaları olmuştur. Bunun dışında devrin önde gelen rical âlimi olan ve *Kütüb-i Sitte* ricaline dair ilk temel eser olan *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl* adlı eserin müellifi el-Mizzî ve meşhur muhaddis İbn Hacer el-Askâlânî de bu yapının sonraki asırlarda hadis hocaları arasında yerini almıştır.

Kaynakça

- Altıkulaç, T. (2013). Zehebi. *Türkiye Diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* içinde (C. 44, ss. 180-188). İstanbul: Diyanet Vakfı.
- Atan, A.H. (1993). *Dârülhadis müessesesinin ortaya çıkışı ve ilk dönem Dımaşk dârülhadisleri*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

- Bedran, A. (1985). *Münâdemetü'l-atlâl ve müsâmeretü'l-hayâl*. Dimaşk: el-Mektebetü'l-İslâmî.
- Bozkurt, N. (1993). Dârülhadis. *Türkiye Diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* içinde (C.8, ss. 527-529). İstanbul: Diyanet Vakfı.
- Bozkurt, N. (2003). Medrese. *Türkiye Diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* içinde (C. 38, ss. 323-327). İstanbul: Diyanet Vakfı.
- Demir, A. (2017). Bir hadis ihtisas medresesi olarak eşrefiyye el-cevânîyye dârü'l-hadis'i ve ihtisaslaşmaya katkısı. 6. *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı*. 4, 59-72.
- Ebu'l-Ferec, Muhammed (2002), *Dârüs-sünne: dârü'l-hadisî'n-nûriyye bi Dimaşk*. Thk.: Muhammed Mucîr, Dimaşk: Dârü'l-Beşâir.
- el-Hâfız, Muhammed Mûtî' (2006). *el-Mehâsinu's-sultaniyye fî dâri hadisî'n-nûriyye*. Dimaşk: Dârü'l-Beyrutî.
- el-Müneccid, Selahaddin (1973). Vesikatün Resmîyyetün an Medârisi Dimaşk el-Kadîme. *Mecelletü Mecmâ'i'l-İlmiyî'l-Arâbî bi Dimaşk*. 48/2. Dimaşk.
- es-Sübkî, Tâcüddîn Ebû Nasr Abdülvehhâb b. Ali (1992). *Tabakâtü's-şâfi'îyyeti'l-kübrâ* (C.4). Thk.: Mahmûd Muhammed et-Tanâhî-Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. Kahire: Dâru Hicr.
- es-Sübkî, Takıyyüddîn Ebü'l-Hasen Ali b. Abdilkâfi (t.y.). *Fetâva's-Sübkî*, (C. 2). Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- İbn Cübeyr, Muhammed b. Ahmed el-Belensî (1964). *Rihletü İbn Cübeyr*, Beyrut: Dârü Sadr.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâ'îl b. Ömer ed-Dimaşkî (1998). *el-Bidâye ve'n-nihâye*, (C. 17). Thk.: Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Kahire: Dâru Hicr.
- İbn Mibred, Yusuf b. Abdilhâdi (1943). *Simâru'l-mekâsid fî zikri'l-mesâcid*, Thk.: Muhammed Es'ed Talas. Beyrut: el-Me'hedü'l-Fransî bi-Dimaşk.
- İbn Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn eş-Şehrazûrî (2002). *Ma'rifetü envâi 'ulûmî'l-hadis*, Thk.: Abdullatif el-Hümeym ve bşk. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Kalaç, R. (2019), *Kudâme ailesi ve hadis*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van.
- Kandemir, M. Y. (1999). İbn Hacer el-Askâlânî. *Türkiye Diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* içinde (C. 19, ss. 514-531). İstanbul: Diyanet Vakfı.

- Kandemir, M. Y. (2005). Mizzî, Yusuf b. Abdurrahman. *Türkiye Diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* içinde (C. 30, ss. 220-221). İstanbul: Diyanet Vakfı.
- Kurt, A. (2019). *Eyyûbîler devrinde hadis*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş.
- Kürd Ali, M. (1983). *Hitatü's-Şam*, (C. 6). Dımaşk: el-Mektebetü'n-Nûriyye.
- Makdisî, G. (2012). *Ortaçağda yüksek öğretim*, Ter. Ali Hakan Çavuşoğlu –Tuncay Başoğlu. İstanbul: Klasik.
- Makrizî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Alî (1991). *el-Mukaffa'l-kebîr*, (C. 1), Thk.: Muhammed Ya'lâvî. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî.
- Nuaymî, Abdulkadir b. Muhammed en-Nuaymî ed-Dımaşkî (1990). *ed-Dâris fi tarihî'l-medâris*, (C.1). Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Özaydın, A. (2007). Nizâmiye Medresesi, *Türkiye Diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* içinde. (C.33, ss.188-191). İstanbul: Diyanet Vakfı.
- Safedî, Salâhuddîn Halîl b. İzzeddîn (1998). *A'yanu'l-asr ve a'vanu'n-nasr*, (C. 1). Thk.: Ali Ebû Zeyd ve bşk. Dımaşk: Dârü'l-Fikr.
- Safedî, Salâhuddîn Halîl b. İzzeddîn (2000). *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, (C. 8). Thk.: Ahmed el-Arnaût - Türkî Mustafâ. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Sehâvî, Ebu'l-Hayr Şemsuddîn (2005). *el-Menhelü'l-azbi'r-râvî fi tercemeti kutbi'l-evliya en-Nevevî*. Thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızıoğlu (2013). *Mir'âtü'z-zamân fi târihi'l-a'yân*, (C.22). Thk.: Muhammed Berekât vdğ. Dımaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye.
- Tantâvî, Ali (1979). *el-İmâmu'n-Nevevî*. Dımaşk: Dârü'l-Fikr.
- Tunç, M. (2018). *Suud selefilîği –hadis ilmi bağlamında bir araştırma-*. İstanbul: İz.
- Yardım, A. (1993). Dârülhadis. *Türkiye Diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* içinde (C. 8, ss. 529-532). İstanbul: Diyanet Vakfı.
- Yılmaz, H. (2017). *Zengi ve Eyyûbî Dımaşk'ında ulema ve medrese*. İstanbul: Klasik.
- Yücel, A. (2015). *Hadis Tarihi*. İstanbul: İFAV.
- Yücel, E. (2012). *Osmanlı devrî dârülhadisleri ve hadis eğitimi*. AÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- Yücel, E. (2017). Nûriyye dâru'l-hadisi ve ilklîği meselesi. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 22/2 77-103.

Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed (1998). *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, (C. 45), Thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî.

TÜRKİYE DİN EĞİTİMİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Turkish Journal of Religious Education Studies

Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları altı ayda bir yayımlanan uluslararası ve hakemli bir dergidir.

Turkish Journal of Religious Education Studies is an international, peer reviewed and biannual journal.

Sayı/Number 9 • Haziran/June 2020 • ISSN 2149-9845 • E-ISSN 2636-7807

İmtiyaz Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü / Owner and Chief Executive Officer

Mehmet BAHÇEKAPILI

Baş Editör / Editor in-Chief

Mustafa USTA

Sayı Editörü / Editor

Recep Emin GÜL

Editörler / Editors

Siebre MIEDEMA (VU University Amsterdam)	Christopher G. ELLISON (The University of Texas at San Antonio)
Cemal TOSUN (Ankara Üniversitesi)	Recai DOĞAN (Ankara Üniversitesi)
Muhittin OKUMUŞLAR (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)	Zeki Salih ZENGİN (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Nurullah ALTAŞ (Atatürk Üniversitesi)	Michael NIELSEN (Georgia Southern University)
Ahmet KOÇ (Marmara Üniversitesi)	Friedrich SCHWEITZER (Eberhard Karls Universität Tübingen)
Mehmet BAHÇEKAPILI (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)	Süleyman AKYÜREK (Erciyes Üniversitesi)
Safnaz ASRİ (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)	Mohammed DERRADJ (University of Algeria II)
Ednan ASLAN (Universität Wien)	Kenan SEVİNÇ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Zuhal AĞILKAYA ŞAHİN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)	Murat Şimşek (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Recep Emin GÜL, Balıkesir Üniversitesi (TURKEY)	

Kitap Değerlendirme Editörleri / Book Review Editors

Hakkı KARAŞAHİN (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)	Mehmet Akif ŞENTÜRK (Brunel University London)
Ahmet GEDİK (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)	Hülya HACİSMAİLOĞLU (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board*

Zuhal AĞILKAYA ŞAHİN, İstanbul Medeniyet Üniversitesi (TURKEY)	Ayman AGBARIA, University of Haifa (ISRAEL)
Muhsin AKBAŞ, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Süleyman AKYÜREK, Erciyes Üniversitesi (TURKEY)
Ednan ASLAN, Universität Wien (AUSTRIA)	Safnaz ASRİ, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Nedim BAHÇEKAPILI, Islamitische Universiteit Europa (HOLLAND)	Mehmet BAHÇEKAPILI, Yalova Üniversitesi (TURKEY)
İrfan BAŞKURT, İstanbul Üniversitesi (TURKEY)	Bayraktar BAYRAKLI, Marmara Üniversitesi (TURKEY)
Bezza BİLGİN, Ankara Üniversitesi (TURKEY)	Ahmet Ali ÇANAKCI, Balıkesir Üniversitesi (TURKEY)
Mohammed DERRADJ, University of Algeria II (ALGERIA)	Recai DOĞAN, Ankara Üniversitesi (TURKEY)
Christopher G. ELLISON, The University of Texas at San Antonio (USA)	Ahmet GEDİK, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Recep Emin GÜL, Balıkesir Üniversitesi (TURKEY)	Hülya HACİSMAİLOĞLU, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Ali İNAN, Van Yüzyüçü Yılı Üniversitesi (TURKEY)	Recep KAYMAKCAN, Sakarya Üniversitesi (TURKEY)
Ahmet KOÇ, Marmara Üniversitesi (TURKEY)	Mustafa KÖYLÜ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi (TURKEY)
Michael NIELSEN, Georgia Southern University (USA)	Muhiddin OKUMUŞLAR, Necmettin Erbakan Üniversitesi (TURKEY)
Siebre MIEDEMA, VU University Amsterdam (HOLLAND)	Friedrich SCHWEITZER, Eberhard Karls University (GERMANY)
Halil İbrahim ŞENAVCU, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Bülent UÇAR, Universität Osnabrück (GERMANY)
Mustafa USTA, Marmara Üniversitesi (TURKEY)	Prof. Dr. Edmunt WEBER, Universität Frankfurt am Main (GERMANY)
Samet YAĞCI, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	

*Soyadına göre alfabetik sırada / In alphabetical order by surname

Kapak Tasarımı / Cover Design

Furkan Selçuk Ertargin

Tasarım / Graphic Design

Mehmet BAHÇEKAPILI

Baskı / Printed By - Baskı Tarihi / Printed Date

Limit Ofset – 27.06.2020

İNDEKSLER

